

DLA doktori értekezés tézisei

Csenki Zalán

A koboz mint tánckísérő hangszer a moldvai
magyarok hagyományos tánczenéjében

Témavezető: Bolya Mátyás, DLA

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődés- történeti
tudományokbesorolású doktori iskola

Budapest

2025

I. A kutatás előzményei

A koboz eredete régi időkre nyúlik vissza és Ázsia irányába mutat. A ma ismert koboz jelenlétét a magyar és román népzeneben viszont csak a legutóbbi bő másfél évszázadból tudjuk adatolni. A 20. század első felében román kutatók készítettek hangzó felvételeket falusi kobzosokkal, majd 1950-től a magyarok is bekapcsolódtak a gyűjtőmunkába. A koboz általános népszerűsége eközben a két világháború közötti időszaktól kezdődően fokozatosan csökkent. Helyét átvette a falusi zenekarokban a kiscimbalom, majd a harmonika, végül a szintetizátor. Mire a magyarországi népzeneészekben felmerült az igény a hangszerjáték megtanulására, addigra Moldvában már lényegében kihalt a régi kobzos gyakorlat.

A román hangszerkutatás szakirodalmának máig legátfogóbb összegző műve 1956-ban jelent meg. Tiberiu Alexandru monográfiája részletesen összefoglalja a kobozsal kapcsolatos kutatási eredményeket és lejegyzéseket is közöl. Magyar részről Hankóczi Gyula, Sárosi Bálint és Pávai István vonatkozó írásait érdemes

megemlítenünk, amelyek a szakirodalomban fellelhető történeti és néprajzi jellegű adatokkal is foglalkoznak. A játéktechnikára vonatkozó adatok azonban általában csak érintőlegesen. Az utóbbi bő két évtizedben megjelent, a koboz gyakorlatával foglalkozó szakdolgozatok és publikációk új lendületet adtak a hagyományos kobozmuzsika újjáéledésének és értő megismerésének.

II. Források

Kutatómunkám zenei elemzéseimhez a legfontosabb forrást azok a korai helyszíni felvételek jelentették, amelyek legjobban dokumentálták a hagyományos játékmódot. Legteljesebb repertoárról Gyöngyös György lujzikalagori kobzos esetében beszélhetünk, akinek 1950-es, 1958-as és 1965-ös felvételei képezték a játéktechnikai vizsgálat alapját. A törzsanyaghoz tartoztak még emellett a Butak Györggyel rögzített dallamok, valamint Hankóczi Gyula Gyöngyös Jánossal készített gyűjtése is. A többi, Bákó környéki zenész mellett a források körét távolabbi román vidékek kobzosainak felvételeivel bővítettem.

A hang- és videófelvelekek nagyobb része ma már nyilvánosan is elérhető online adatbázisokban (MTA-ZTI

Hangarchívum, Hagyományok Háza Folklóradatbázis). Kisebbrészük azonban csak korlátozottan hozzáférhető, gyakran nem feldolgozott anyag.

A hangszer felépítéséről szóló fejezetben az elérhető hangszerleírások mellett a hiteles képi dokumentációkra és archív fotókra támaszkodhattam.

III. Módszer

Először a hangszer fizikai paramétereinek hatását vizsgáltam a hagyományos játékmódra. Kiszűrtem azokat a játéktechnikai tényezőket, amelyek összefüggésbe hozhatók bizonyos hangszerépítési jellemzőkkel, hangszertípusokkal. Ezt követően megvizsgáltam a ritmikai megoldásokat a Moldvában használatos négy alapvető tánczenei kíséretritmus szerint csoportosítva. Ezután a dallami elemek vizsgálata következett. Itt el tudtam különíteni a dallamjátékra vagy az énekkíséretre jellemző tényezőket. Végül a tánckíséretben használt figurációk és akkordbontások harmóniaszempon-tú elemzésével foglalkoztam. Az elemzést néhány más tánckísérő hangszer rokon játékmódjainak ismertetése zárja.

Jelenlegi munkám fókuszában a játéktechnikai elemzés állt, ezért a hang- és videófelvételek értelmezése jelentette az elsődleges forrásfeldolgozást, amelyet a szakirodalom és a kottás lejegyzések segítettek megfelelő kontextusba helyezni. Az előadói- és tanítási gyakorlatból származó tapasztalatok szintén elengedhetetlenek a zenei gondolkodásmód megértéséhez. A más hangszerekkel való összehasonlítás célja a koboz kapcsán megismert zenei jelenségek általánosabb értelmezése.

IV. Eredmények

A vizsgálataim során fény derült a hagyományos falusi hangszerek főbb fizikai jellemzőire és ezek játékmódokkal való összefüggéseire. Sikerült meghatározni az ideális moldvai kobozhangolást, valamint az oktávhúrok megfelelő sorrendjét is. Új szempontokkal bővült a re-entrant típusú hangolás vizsgálata is.

A ritmusok elemzése rámutatott, hogy lényegében kétféle figuráció típusról beszélhetünk. Az egyiket az övesritmusnál és a páratlan ritmusnál használják, a második figurációs típus pedig a kezesritmusú és a szinkópás ritmusú tánckíséretre jellemző.

A dallamjáték leírásának egyértelmű újdonságát a re-entrant technika bemutatása jelenti. Ezzel együtt tisztázódott a dallamjáték és az énekkíséret általános szerepe a kobzos repertoárban.

A tánckíséretben – a hangnemektől és a ritmusoktól függően – különböző figurációkat használtak a kobzosok. A legjellemzőbb megoldásokat kottával és tabulatúrával jegyeztem le. Meghatároztam az egyes hangnemekhez köthető általános játéktechnikai elemeket, valamint a kapcsolódó dallamrepertoárt. Kijelenthetjük, hogy a vizsgált zenészek közül a lujzikalagori Gyöngyös György, Gyöngyös János és Butak György játéktechnikája egységesnek tekinthető a figurációk tekintetében.

A koboz játékmódjának prioritásait a vele kapcsolatba kerülő más kísérőhangszerek vizsgálata is megerősítette. A koboz utódainak tekinthető gitár, cimbalom és harmonika különböző mértékben, de megőrizte a kobozjáték bizonyos stílusjegyeit, miközben természetesen hangszerspecifikus megoldásokkal bővült a játékmód.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Publikációk, lemez, koncert, népzenei gyűjtések:

Népzenei gyűjtés a Barcaságban 2024. (Hétfalu, Garcsin, 2024.06.08.)

Csenki Zalán és zenésztársai: *Kobozreneszánsz*. (Akusztikus-autentikus sorozat, Budapest: LFZE Solti terem, 2024.03.06.)

Korinda Zenekar: *Faluról falura*. (Budapest: Dialekton Népzenei Kiadó, 2023. BS-CD38.)

Csenki-Túri Luca, Csenki Zalán: *A barcasági borica tánc zenéje. Hegedű- és kobozpéldatár*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2022.

Erdélyi és moldvai gyűjtőút 2021. (Biharfalu, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Brassó, Diószeg, Lészped, Somoska, Lujzikalagor, Tamás, Redojé, Diószén, 2021.09.27–10.05.)

Bolya Mátyás, Csenki Zalán, Szlama László: „Fogalomtár” In: Szlama László: *Păun Vasile, a kobzos*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2020. 19–20.

Korinda Zenekar: *Rögtől szívig*. (Budapest: Dialekton Népzenei Kiadó, 2019. BS-CD31.)

Csenki Zalán: *Kobzás. Hagyományos népzene kobozsal*. (Budapest: Dialekton Népzenei Kiadó, 2018. BS-CD26.)

Előadások:

Csenki Zalán: *Gondolkodásmód és alapelvek a hagyományos moldvai kobozjátékban.* (A Moldvai Csángómagyarok Szövetségének továbbképzése, Csíkszereda, 2024.06.07.)

Csenki-Túri Luca, Csenki Zalán: *A barcasági borica tánc zenéje. Zenés könyvbemutató.* (Folklórgyűjtők fóruma sorozat, Budapest, Hagyományok Háza, 2023.09.21.)

Csenki Zalán: *A borica tánc zenéje. Előzetes könyvbemutató.* (5. kobzos nap, Sepsiszentgyörgy, Unitárius Egyházközség, 2021.)

Csenki Zalán: *A népzenei rekonstrukció lehetőségei a kobozzenében* (4. Kobzos Nap a Zeneakadémián, LFZE, 2020, online előadás)

Csenki Zalán: *A koboz mint tánckísérő hangszer a moldvai magyarok hagyományos tánczenéjében* (3. Kobzos Nap a Zeneakadémián, LFZE, 2020.)